

Politikoivan aatelismiehen aatoksia

JUSSI LINNAMO

YTL, professori

Jermu Laine, Alexis de Tocqueville. Demokratian ja vapauden moderni yhteensovittaja. Edita. Helsinki 1999. 194 siv.

Charles Alexis Clébel *de Tocqueville* (1805–1859) oli kreivin poika, jonka vanhempia ja isovanhempia oli kohdeltu kaltoin Ranskan vallankumouksen aikana. Bourbonien saatua valtansa takaisin Alexis de Tocquevillen isästä tuli erään Ranskan aluehallintoyksikön päällikkö ja poika sai hyvän lakitieteellisen koulutuksen. Keväällä 1831 hän sai 25-vuotiaana hallitukselta mieluisan tehtävän: hänen tuli tutkia Yhdysvaltain vanhkilaoloja. De Tocqueville oleskeli Yhdysvalloissa runsaat 10 kuukautta. Hän kirjoitti kokemuksestaan neliosaisen, kahtena niteenä vuosina 1835 ja 1840 ilmestyneen kirjan Amerikan demokratia (*De la démocratie en Amérique*). Teos oli menestys. Se käännettiin miltei välittömästi englanniksi ja saksaksi. Se ilmestyi ruotsiksi viitenä niteenä vuosina 1839–1846. Tästä syystä mm. J.V. *Snellman* tutustui siihen ja siteeraa kirjaa omassa *Läran om Staten* -kirjassaan.

De Tocqueville julkaisi edelleen vuonna 1835 kirjan *Köyhyydestä* (*Sur le paupérisme*),

vuosina 1850–1851 *Muistelmat* (*Récollections*). Hän kirjoitti elämänsä loppupuolella Ranskan vallankumouksen historian (*L’ancien régime et la révolution*), joka julkaistiin postuumina. De Tocquevillen kootut teokset kirjeenvaihtoineen on julkaistu 22 osana vuosina 1951–1996. Ilmeisesti hän ei ollut vallan turha mies. Hän osallistui aktiivisesti politiikkaan vuosien 1839–1851 välillä sekä edustajakamariin että kansalliskokouksessa. Hän oli vuonna 1848 perustuslakikomitean jäsenenä ja runsaan neljän kuukauden ajan Ranskan ulkoministerinä vuonna 1849.

Jermu *Laine* ilmoittaa s. 11: »Tämä kirja ei ole kriittinen arviointi Tocquevillegä. Tämä on kunnianosoitus Tocquevillegä». Syynä on mm. se, että »Tocqueville katsoo suoraan ja mielestäni myös näkee demokratian sisimpään». Samoin kirjan saatesanojen kirjoittaja vuorineuvos Gustav *von Hertzen* kertoo: »Tocquevillen katse on ulottunut demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen syvimpään olemukseen kaikkine sisäisine ristiriitaisuuksineen» (s. 7). Vihkiytymätön lukija saattaa ihmetellä, kuka mittaa ja milä mitalla demokratian sisimmän ja demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen syvimmän ole-

muksen? Samalla lukija voi ihmetellä, kenelle ja missä tarkoituksessa nämä salatut mittaukset on tehty? Onko mahdollisesti joku hyötymässä siitä, ettei demokratian sisimmän tai syvimmän olemuksen mittaa lainkaan kerrota.

Jermu Laine pitää useassa paikassa de Tocquevillea sosiologian perustajana. Monet muut antavat tämän arvon de Tocquevillen maanmiehelle ja aikalaiselle Auguste Comtelle (1798–1875). Toiset pitävät sosiologian perustajana Charles de Montesquieuta (1611–1673), toiset jopa Aristotelesta. Kaikki he olivat moraalifilosofoja, mutta de Tocquevillen kunnia sosiologian isänä ei ole kiistaton. Kukaan edellä mainituista ei väittänyt olevansa sosiologi, sillä sosiologia ei ollut vielä 1800-luvun alkupuolella eriytynyt moraalifilosofiasta.

Kiistatonta on se, että de Tocqueville oli hyvä sosiaalireportteri. Eräät muut hänen yhteiskuntafilosofiaa harrastavat aikalaisensa, joiden väitettiin perustaneen sosiaaliantropologian, menivät erilaisten »villi»kansojen luo ja kertoivat heidän tavoistaan. De Tocqueville puolestaan meni oman aikansa kehittyneen yhteiskunnan tykö ja kertoi sen poliittisista instituutioista miltei samalla tavalla kuin Aristoteles oli noin 2 000 vuotta aikaisemmin kertonut Ateenan demokratiasta.

Sosiaalireportterina de Tocqueville on epäilemättä parhaimmillaan. Kukaan muu ei liene kuvannut Yhdysvaltain yhteiskunnallisia oloja 1830-luvulla yhtä hyvin kuin hän. On kuitenkin muistettava, että Yhdysvaltain demokratiassa 1830-luvulla oli eräitä ilmeisiä puutteita ainakin minun tavallani käsitetyn demokratian kannalta: siellä vallitsi orjuus ja se oli hyväksytty laillisesti. Naisilla ja vailla pientä omaisuutta olevilla valkoisilla miehilläkään ei ollut äänioikeutta. Intiaaneja karkotettiin korvauksetta kollektiivisesti omistamiltaan heimomailta. Vanhuksien, sairaiden, orpolapsien ja yksinhuolta-

jien turvaksi ei ollut mitään julkista turva- ja tulo-siirtojärjestelmää. Raskas tehdasteollisuus eli savupiipputeollisuus oli alkuvaiheissaan ilman minkäänlaista työntekijäin tapaturmavakuutusjärjestelmää. Yhteiskunnallisten instituutioiden joukosta puuttuivat nykyajan kannalta oleelliset ylikansalliset suuryhtiöt ja työmarkkinajärjestöt.

Mielestäni de Tocquevillen tuntemasta demokratiasta ja sen toimivuudesta on vaikeata tehdä johtopäätöksiä nykyisiin eli moderneihin olosuhteisiin nähden, joissa mainitsemani silloin puuttuneet piirteet ovat olemassa. Demokratian rajaehdot ovat tänään kokonaan toiset.

Jermu Laine kertoo: »Tocqueville ei antanut demokratia-sanalle yhtenäistä merkitystä, vaan käytti sitä melkein pä holtittomasti erilaisten asioiden nimityksenä. ... Tutkijat ovat tunnistanee Tocquevillen käyttäneen sanaa »demokratia» ainakin kuudessa merkityksessä, joku on löytänyt jopa yksitoista erilaista määritelmää siitä» (s. 21). Tämä asioiden käsittelytapa voi olla perussyynä siihen, että minusta tuntui perin hankalalta, jopa vastenmieliseltä, tulla toimeen de Tocquevillen ajatusten kanssa. Jos lukija joutuu jatkuvasti ihmettelemään, mikä demokratian monilukuisista merkityksistä on kulloinkin esillä, hän herpautuu. Pidän parempana, että keskustelijat identifioivat yhdellä ainoalla tavalla käyttämiensä sanojen merkityksen. Sanan merkityksen ei välttämättä tarvitse olla sen syvin ja sisin, jollei mittayksikön validiteetista tule sopua.

Käsitykseni mukaan de Tocquevillen pääongelmana on, miten saadaan turvatuksi, ettei enemmistö erilaisin normein kahlehti luovimman ja lahjakkaimman yhteisön osan eli parhaimmiston vapauksia. Enemmistö ei voi koostua kaikkein lahjakkaimmista. Yleinen äänioikeus voi sisältää tyhmien ja saamattomien muodostaman despotismin uhan. Tällainen uhka on aina ongelmana olemassa. Demokratia on valin-

taa. Valinta on jopa taloustieteenkin keskeinen ongelma. Taloustieteessä sitä kutsutaan Pareton jälkeen indifferenssiavaruuden substituutio- ja transformaatio-ongelmaksi. Ongelmaa voi lähestyä myös pelin teorian keinoin. Vastaava ongelma ei tule vastaan vain demokratiakeskustelussa, vaan jopa kansainvälisessä turvallisuuspolitiikassa. Miten pärjätään samanaikaisesti valtion suvereniteetin ja universaalisten ihmisoikeuksien kanssa? Ei ole tietenkään de Tocquevillen syy, ettei hän tuntenut noin 50 tai 100 vuotta hänen kuolemansa jälkeen kehitettyjä menetelmiä. Hän lähestyy sitä lainopin menetelmin. Vain vanhanaikaisessa lainopissa korkeampi tai erillislaki sivuutti alemman eli yleislain. Valintaongelma ei ole välttämättä joko-tai -ongelma, vaan missä määrin kutakin -ongelma.

De Tocqueville antaa demokratian valintaongelmaan useita erillistä vastauksia. Laine kertoo ratkaisuista: »Tocquevillen ylevyyttä, tarkkanäköisyyttä ja suorasukaisuutta ei voi olla hämähästyttävä eikä useasti myös ihailtava» (s. 35). Omasta puolestani en oikein usko, että »demokratia on jalouden, suuruuden ja pätevyyden moraalinen vihollinen» (s. 36). De Tocquevillen mukaan: »Euroopassa pidämme yleensä levotonta mielenlaatua, hillittömyyttä varallisuuden kartuttamisessa ja riippumattomuuden ylenpalttista korostamista yhteiskunnallisina häiriötekijöinä. Mutta juuri nämä tekijät varmistavat Amerikan tasavalloille pitkään ja sopuisan ehtymisen» (s. 43). »Ongelma on vain siinä, että vapaus ja tasa-arvo ovat vaikeasti yhteensovittavissa» (s. 44). Laineen mukaan Tocqueville näki »äänestäjäjoukon kasvun merkitsevän myös päätöksenteon muuttumista aihtailevaksi, ehkä jopa karkean pintapuoliseksi. Laaja äänioikeus kaventaisi myös yksilöllisen panoksen merkitystä» (s. 94).

De Tocqueville katsoi, niinkään Laineen mukaan »köyhäinavustukset vain toissijaisena

keinona; hyväntekeväisyydenkin piti hänestä kuulua ensisijaisesti kirkolle ja hyväntekeväisyyttä harrastaville kansalaisjärjestöille» (s. 106). De Tocqueville oli aristokraattinen liberaali, joka oli jatkuvasti huolissaan siitä, että »väärin» valittu demokraattinen hallitusvalta käytti voimavaroja väärin ja taitamattomasti (s. 161). Oman käsitykseni mukaan de Tocquevillen käsitykset ovat demokratiaa pelkäävän harvainvaltaa kannattavan aristokraatin käsityksiä. Sekä Yhdysvalloissa että Ranskassa demokraattiset äänioikeudet olivat korkeintaan 1/3:lla väestöstä eli varallisuutta omaavilla valkoisilla miehillä. De Tocquevillen mukaan sekin oli epäilyttävä joukko.

Samanlaisia ajatuksia kuin de Tocqueville, mutta nyky-yhteiskuntaa lähellä olevaa yhteiskuntamuotoa viitekehityksenään pitäen, on esittänyt toinenkin aatelismies, Nobel-laureatus Friedrich Wilhelm von Hayek. Mielestäni hän tekee sen de Tocquevillea paremmin ja hän on oikeistolaisena ainakin yhtä hyvä. Hän on myös yhtä lailla ärsyttävä.

Laine ja von Hertzen toivovat, että de Tocquevillea suomennettaisiin. Erilaisia klassikoita on viime aikoina suomennettu ranskan kielestä. Sosiologit ovat olleet tällä alalla hyviä. Viime vuosina suomennettuja ja ranskan kielellä kirjoittaneita klassikkoja ovat esimerkiksi de Tocquevillea nuoremmat, kuten Emile Durkheim (1858–1917), Marcel Mauss (1872–1950) ja Claude Lévi-Strauss (1908–1998). De Tocquevillesta en ole kuullut kenenkään sosiologin puhuvan välttämättä suomennettaviin kuuluvana.

De Tocqueville ei ollut varmasti ekonomisti, vaikka Laine kertookin yhdessä luvussa hänen talousfilosofiastaan. En usko, että yksikään ekonomisti lukisi de Tocqueville top-tenin, tuskin edes top-twenty, joukkoon, jos varhaisia ranskankielellä kirjoittaneita klassikoita suomennet-

taisiin. Suomennettavien listaan saattaisivat kuulua Francois *Quesnay* (1699–1774), de Tocquevillen aikalaiset Jean-Baptiste (ei Jean-Baptiste) *Say* (1767–1832) ja Konrad Simonde *de Sismondi* (1773–1842) sekä häntä selvästi nuoremmat Marie Esprit Léon *Walras* (1824–1910) ja Vilfredo *Pareto* (1848–1923). Muitakin nimiä on varmasti. En tunne suomalaisia ekonomisteja, jotka olisivat lukeneet näitä klassikkoja alkukielellä, vaikka heidät yleisesti tunnetaan. De Tocqueville ei varmasti kuulu joukkoon.

De Tocqueville kuuluu yhteiskuntafilosofian klassikkoihin. Hänellä on oma sijansa oppihistoriassa. En pysty kuitenkaan näkemään hänen epäyhteiskunnallisessa vapaus-ideassaan mitään erityisen nerokasta ja modernia.

Mitä meidän tulisi ajatella tästä politikoiivasta aatelismiehestä. Hän kuuluu varmasti oppihistoriaan. Hänellä oli demokraattinen kelpo aikalainen – Kalle-Kustaan muori. Annetaan heidän kummankin maata rauhassa haudassaan!